

על פסיקת ההלכה כבבלי

ידידיה מונק שיעור ב'

מבוא

בגמרא ישנם מושגים שאינם מובנים לנו עד הסוף, ואל לנו להבין מכאן דברים שגויים במקרה הטוב, וכופרים ח"ו - במקרה הרע. כשישנו מאמר חז"ל שקורא לאמוראים, שכולנו אף לא עפר לרגליהם, קדושי ישראל, "טיפשאים", זה כמובן לא כפשוטו, ויש להבין זאת בהבנה עמוקה הרבה יותר מאשר פשוט "טיפשים", כי לא יעלה על הדעת שהכוונה ל"טיפשים" שאנו קוראים בהלצה אחד לשני. יש לדעת שזוהי לשון שלילית בוודאי, אך לא פשטנית כמו שכתבתי לעיל. במאמר זה לא אעסוק בלשון חז"ל, ובמשמעותה העמוקה כמובן, אך אשתמש במושג זה לרוב.

לכן, אין לקחת מן המאמר איזושהי מסקנה, אף לא לרגע, שחז"ל היו "טיפשאים" חס וחלילה. האמוראים יכולים לכנותם כך, אך אנו, כמובן שלא. לכן, במאמר זה לא תראו מילים נרדפות ל"טיפשאים" משום שבאמת אינני יודע מה המילה הנרדפת לזה, ואשאיר את זה כ"טיפשאים" או כטיפשים - לשון הגמרא עצמה.

"בבלה יובאו ושמה יהיו"

אומרת הגמרא בכתובות (ק"י ע"ב):

רבי זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה, דבעא למיסק לארץ ישראל, דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'.

רבי זירא פרש מבית מדרשו של רב יהודה, כי רצה רבי זירא לעלות לארץ ישראל. רב יהודה סבר שכל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שהרי הנביא אומר שעם ישראל יגלו לבבל - ושם הם צריכים להישאר.

מספר שאלות עולות מהגמרא: ראשית, מה פשר ההתנהלות של רבי זירא, אם רבו, רב יהודה, אמר שאין לעלות מבבל לארץ ישראל מה מועילה פרישת רבי זירא ממנו? סוף כל סוף הלכה לא תזוז ממקומה? אם כך רבו פסק עליו לכאורה לסור למרותו ולקבל פסקו? בנוסף, מצינו בש"ס ברוב המקומות שרב יהודה לא אומר דברי עצמו אלא דברי רבותיו, דהיינו רב או שמואל. מעטות הן הפעמים שרב יהודה אומר דברי עצמו. יש לעמוד על מימרא זו בהקשר זה, ולהבין את יחודה ואת היותה נאמרת מרב יהודה לבדו ולא בשם רבותיו. נראה שרבותיו לא אמרו כך, מדוע? מה השתנה בתקופת רב יהודה שגרם לו לפסוק הלכה זו?

דמותו של רבי זירא

מי הוא רבי זירא? לכאורה נראה שלרבי זירא לא הייתה טענה רק כלפי רב יהודה, בעצם פרישתו ממנו. אם נעיין בעוד מקומות בגמרא, נראה שלרבי זירא ישנן כמה אימרות שליליות על בבליים,¹ בחלקן אף נראה שהוא ממש תוקף אותם.

במסכת ביצה (ט"ז ע"א) אומר רבי זירא: "הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא" - הם בבליים טיפשים! הם אוכלים לחם עם לחם. על פניו, ההתבטאות נראית כדבר שלילי, ואולי אף מזלזל. אותו ביטוי חוזר בדבריו במסכת נדרים (מ"ט ע"ב): "מתניתין דלא כבבלאי, דאמר רבי זירא: בבלאי טפשאי דאכלי לחמא בלחמא". נראה שרבי זירא היה תקיף ביותר נגד בני דורו הבבליים.²

בכל הש"ס מכונים הבבליים ארבע פעמים במושג "בבלאי טיפשאי": פעמיים על ידי רבי זירא, ופעמיים על ידי רבי ירמיה. פעם אחת במסכת יומא (נ"ז ע"א): "אמר רבי זירא ירמיה. אמר: בבלאי טפשאי!", ופעם נוספת במסכת זבחים (ס' ע"ב): "כי סליק רבין אמרה לשמעתא קמיה דרבי ירמיה, אמר: בבלאי טפשאי, אמטול דיתבי בארעא חשוכא אמרי שמעתא דמחשכא!". במימרא השנייה הוא מוסיף ומציין שהם גרים בארץ חשוכה, וצריך להבין עניין זה. מה הופך את בבל לארץ חשוכה, ומדוע?

אם כן, ראינו שדעת רבי זירא לא הייתה דעת יחיד. שני אמוראים לפחות, שגרו שניהם בתחילה בבבל, ואז עברו לארץ ישראל, סברו בפשטות שהאמוראים הבבליים "טיפשאי".

מי יותר חכם?

הגמרא בכתובות (ע"ה ע"א) מספרת:

אמר אביי: וחד מינייהו עדיף כתרי מינן. אמר רבא: וחד מינן כי סליק להתם - עדיף כתרי מינייהו, דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא, לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן, כי סליק להתם, קרי לן בבלאי טפשאי.

אביי אומר שאחד מאמוראי ארץ ישראל שווה כשני אמוראים בבליים, ורבא מוסיף עליו ואומר שאחד מאמוראי בבל, שעלה לארץ ישראל, שווה כשניים ישראלים! הוא מוכיח זאת מדברי רבי ירמיה. כשרבי ירמיה היה בבבל הוא לא היה תלמיד חכם גדול, אך לאחר שעלה לארץ - קרא לנו בבליים טיפשים. נראה מכאן, שגם גדולי הפוסקים הבבליים, אביי ורבא, הודו שהאמוראים הארץ-ישראלים יותר חכמים מהם!

¹ למרות שבמקורו הוא כזה.

² ואת"ל דדיבר על הבבליים הפשוטים ולא על האמוראים הבבליים, זה אינו משום שאומר זאת כסתירה על דבר הלכה שאמוראים בבליים סוברים.

כמובן שאין מדובר כאן בשנאה ברמה האישית, אלא קושי הלכתי אמיתי עם הבבלים. וראיה לכך מהמימרות של רבי ירמיה ורבי זירא, שהתייחסו לתלמודה של בבל, ולא לאנשים עצמם: "במחשכים הושיבני כמתי עולם" אמר רבי ירמיה: זה תלמודה של בבלי, ו"רבי זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה". הם סברו שהלימוד הבבלי בעייתי ביותר.

וקשה מאוד, לכאורה נראה שפסיקת ההלכה היא כתלמוד הבבלי ואם ככה, **מדוע הולכים אחרי הבבלים בפסיקת ההלכה? אולי בכלל צריך לפסוק על פי הירושלמי! הרי נראה לכאורה שחכמי ארץ ישראל יותר חכמים! מצאנו שהבבלי מביא את האמירות המכנות אותו תלמוד חשוד, ולא מצאנו אמירות דומות ביחס לירושלמי, ואף על פי כן הלכה כבבלי ולא כירושלמי?**

קשרים היסטוריים

האם ישנו חוט מקשר בין האמוראים הנ"ל? כדי להבין זאת נצטרך להתחיל מהתחלה: **רבי יהודה הנשיא**: דור אחרון לתנאים, עורך המשנה, גדול דורו, היה עשיר מאוד, חי בארץ ישראל והיה אחיינו הוא רב.

רב ושמואל: ברי פלוגתא לכל אורך הש"ס. דור המעבר בין התנאים לאמוראים (דור ראשון לאמוראים). רב עבר מארץ ישראל לבבל, ואילו שמואל נולד בבבל. אחד מתלמידים המובהק ביותר היה רב יהודה בר יחזקאל, שחי בבבל.

רב יהודה בר יחזקאל (סתם רב יהודה - רב יהודה בר יחזקאל): דור שני לאמוראים. חי בבבל. היה תלמידם המובהק של רב ושמואל, הביא המון מימרות משמם, דוגמה לאחת מהן נמצאת בסוגיה דידן. שלושת תלמידו הבולטים: רבה, רב יוסף, ורבי זירא.

רבי זירא: דור שלישי לאמוראים, חי בתחילה בבבל ועלה לארץ ישראל. פרש מרב רב יהודה (כמו שראינו לעיל) כי התנגד לדעתו על ארץ ישראל. תלמידו המובהק הוא רבי ירמיה.

רבי ירמיה: דור רביעי לאמוראים, חי בתחילה בבבל, ולא היה תלמיד חכם גדול, ואז עלה לארץ ישראל, למד מרבי זירא, ונהיה גדול הדור. נחשב מגדולי אמוראי ארץ ישראל.

נראה להבין, שלא רק שרבי זירא פרש מרב רב בגלל שחלק עליו בנוגע לארץ ישראל, ולאחר מכן גם אמר "בבלים טיפשים", הוא גם העביר את המסורת הזו הלאה, לתלמידו המובהק רבי ירמיה. שאמר זאת גם, ועוד ביטויים חריפים כמו "שמועות חשוכות" ו"ארץ חשוכה".

הסברו המחשבתי של ה"עין איה" על "ארעא דחשוכא"

המשנה בשבת (פ"א מ"ב) דנה בפעולות שאין לעשות סמוך לזמן מנחה, כדי שלא ימשך אחריהן ויעבור זמן התפילה:

לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין. ואם התחילו - אין מפסיקין.

מבררת הגמרא (ט' ע"ב) מאיזה שלב נחשבת התחלת הפעולה:

מאימתי התחלת תספורת? אמר רב אבין משיניח מעפורת של ספרין על ברכיו. ומאימתי התחלת מרחץ? אמר רב אבין משיערה מעפרתו הימנו. ומאימתי התחלת בורסקי? משיקשור בין כתיפיו. ומאימתי התחלת אכילה? רב אמר משיטול ידיו. ורבי חנינא אמר משיתיר חגורה. ולא פליגי - הא לן, והא להו.

כלומר לגבי התחלת אכילה מצינו מחלוקת בין רב ורבי חנינא. רב אומר משיטול ידיו לארוחה, ורבי חנינא אומר משיתיר את החגורה לקראת הארוחה. ומוסיפה הגמרא ואומרת שהם לא חולקים, רב מדבר על ארץ ישראל, ורבי חנינא מדבר על בבל.

הרב קוק ב'עין איה' (שבת א, פרק א' סעיף ג') מקשה - במה בעצם הם חולקים? וכך הוא כותב:

בבל ארעא דחשוכא, אינה מיוחדת לסגולת העיון הנעלה כל כך, על כן אנשיה הם יותר נוטים למצב מורה הכנה לפעולות חומריות, שמהן היא גם כן החגירה בחוזק, המורה על זריזות גופנית. אמנם ארץ ישראל שאוירה מחכים, ושתעודת העם היושב בה היא להיות כל בניו לימודי ה' הוגי דיעות וחושבי מחשבות, ורק לפעמים בעת הצורך יאמצו זרועותיהם גם כן לעבודות גופניות, כי מתנאי החכמה לשנא עצלה, ויפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, אבל הנימוס הקבוע ימשכם למצב ראוי לעבודת רוח יותר מעבודת חומר.

כלומר, בכל העולם סדר האכילה היה נטילה, חגורה, אכילה, אך בבבל, שהיא ארץ עם נטייה יותר חומרית, שמו את הדגש על החגורה, כי זו היא הגדרת האכילה על פי הבבלים, הם גשמיים יותר, עובדי עבודת כפיים. ואילו בארץ ישראל, שהיא ארץ עם נטייה יותר רוחנית, העם הוא "הוגי דיעות וחושבי מחשבות", עם רוחני יותר, ששם דגש על הנטילה.

כעת אנו מבינים מהי חשכת בבל, אולם שאילתנו על הפסיקה כבבלי בעינה עומדת, ואף מתחזקת. אם זו ארץ חשוכה, והגשמיות שם היא העיקר, וגם הבבלים וגם הישראלים, לפחות חלקם, סוברים שהישראלים לא "טיפשאי", אז מדוע נפסק הלכה כמו הבבלים!?

הלכה כבתראי

ביסדר תנאים ואמוראים' (ב, נ), המיוחס לאחד מגאוני סורא, כותב: "כל היכא דתשכח קמאי דפליגי ובתראי דפליגי נמי בההיא פלוגתא כגון אביי ורבא או בתראי אחריני הלכתא כבתראי". אם כך, גם לעניינינו, הבבלי נחתם מאוחר יותר מהירושלמי, ולכן ניתן לומר שמשום כך נפסקה הלכה כמותו. אך השאלות עדיין עומדות בעינין - **מדוע? מה איכפת לנו שהם מאוחרים יותר? הרי לכאורה הם "טיפשאי"!**

מצינו כמה שיטות בענין הכרעת ההלכה כבבלי ולא כירושלמי:

שיטת הרי"ף

הרי"ף כותב:

ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דסוגיין דגמרא דילן להתירא לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא דעל גמרא דילן סמכינן דבתרא הוא ואינהו הוי בקיאי בגמרא דבני מערבא טפי מינן ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קא שרו ליה אינה.³

אנחנו סומכים על הבבלי כי הוא נחתם כמאה שנים אחר הירושלמי. האמוראים הבבלים שלטו בטעמי הירושלמי, והתחשבו בו כשפסקו את פסיקת ההלכה, אך עדיין לפעמיים פסקו שונה מהם ולכן הלכה כמותם. כלומר בגלל שהבבליים מאוחרים יותר, הם ראו את הירושלמי ופסיקתם לוקחת את דבריו בחשבון.

שיטת רב שרירא גאון

נוסיף את טיעונו ההיסטורי של רב שרירא גאון המתאר באיגרתו:

ובתר הכי אביי ורבא. ונפיש שמדא בארץ ישראל ואמעיטא הוראה תמן טובא, ונחית מן דהוה תמן מן בבלאי כגון רבין ורב דימי וכלהו נחותי דנחיתו להכא.⁴

היו שמדות בארץ ישראל, וירדו אמוראי ארץ ישראל לבבל. ובבבל לימדו תורתם שלמדו בישראל, ולכן בעצם בתוך התלמוד הבבלי, כלול כבר הלימוד הירושלמי, הארצישראלי.

³ מסכת עירובין ל"ה ע"ב. זוהי גם שיטת רש"י והרא"ש.

⁴ איגרת רב שרירא גאון, כתיבת התלמוד, אות ע"א. כך גם כתוב בריטבי"א (סימן תלז) ביתר פירוט. הריטבי"א מביא את שו"ת הרמב"ם, ואותו סימן מיוחס לאביו של הרמב"ם. הסבר זה מתנגש עם המחקר, כי לפי המחקר השמדות האלו מעולם לא היו, ואכמ"ל.

שיטת החינוך

ספר החינוך (הערת המחבר, ד"ה 'התורה הזאת') מסביר:

והפירוש האמיתי שאמרנו, הוא הפירוש הכתוב בתלמוד הבבלי והירושלמי שחיברו חכמינו הקדמונים, שקבלוהו דור אחר דור ממשה רבנו עליו השלום, והבבלי הוא יותר ארוך ומבואר, ועליו אנו סומכים יותר.

הסיבה שאנו פוסקים כבבלי היא היותו ארוך יותר מהירושלמי, ומבואר יותר ממנו שהרי ידוע שהירושלמי מקצר ביותר, לכן אנו סומכים על הבבלי יותר.

שיטת הרשב"ש

הרשב"ש נשאל שאלה זו - האם יש לסמוך על הבבלי או הירושלמי. ובדבריו הוא משלב בין מה שנראה לכאורה שיטת הרי"ף לבין שיטת רב שרירא גאון:

כל דבר שהוא מנהג הולכים בו כפי מקום המנהג בין בבבל בין בארץ ישראל... ובמקום שאינו תלוי במנהג דיש במחלוקת בין שני התלמודים, יראה שאפילו בארץ ישראל נוהגים היום כדברי הבבלי... **וזה לפי שהתלמוד הבבלי נחתם אחר הירושלמי בכמו מאה שנה**, שרבי יוחנן חתם הירושלמי, ורבינא ורב אשי שהיו סוף האמוראים כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים סתמו הבבלי, ויש ביניהם ובין רבי יוחנן כמו מאה שנה, **ובאותן מאה שנה נגלו הרבה טעמים לחכמי בבל והרבו המשא והמתן בבבל. ועוד שכל האמוראים שהיו בארץ ישראל נזכרים בו...** אבל מכל מקום כיוון שנחתם אחר הירושלמי בזמן ארוך ונזכרו בו כל חכמי ארץ ישראל ומוסכם עליהם על חכמי בבל, אנו הולכים אחריו אף בארץ ישראל.

מדוע נפסק כמו הבבלי? **כי נחתם אחרי הירושלמי!** ומה אכפת לך שנחתם אחריו? שני הסברים:

א. **ישנם טעמים שלא ידעו בזמנם**, ולכן התלמוד המאוחר יותר מדויק יותר. בבבל

המשיכו ונשאו ונתנו בדברים ודברים התחדשו להם, לכך הלכה כמותם.

יתכן ודבריו אלו מכוונים לדברי הרי"ף, שאמוראי בבל נשאו ונתנו בדברי הירושלמי ופסיקתם מתחשבת בו וכוללתו, ולכך הלכה כמותו.

אולם יתכן ואין קשר בין הדברים, ולא בגלל שאמוראי בבל מבוססים על תלמוד ירושלמי, שבו נשאו ונתנו, אלא זו סיבה עצמית שהתלמוד ירושלמי נחתם ונעצר, ואילו הבבלי המשיך במלוא חיותו, הדיונים המשיכו, הסברות העמיקו, דברים

חדשים נתגלו ולכך אנו פוסקים כמותו המאוחר. ואם כן יש לנו כאן סברה שניה מדוע הלכה כבבלי המאוחר, על אף היותו נחות וחשוך מהירושלמי.

ב. **כל האמוראים של ארץ ישראל מוזכרים בו.** אם מוזכרים כל שמות האמוראים, הם לא מוזכרים סתם. הם מוזכרים כי הביאו הבבלים אמרות משמם, בעצם הם העבירו את תורתם הישראלית - בבליה, כדברי רב שרירא גאון.⁵

ננסה להבין את ההבדל המהותי בין תירוצו הראשון של הרשב"ש לבין רב שרירא גאון, ובתוך כך נסביר את המושג "בבלי טיפשאי" ואת שאלתינו על רב יהודה. הנפקא מינה בין התירוצים היא **האם הבבלי בזכות עצמו עומד או לאו. על פי התירוצ של רב שרירא גאון, התלמוד הבבלי לא עומד בזכות עצמו.** הוא היה חייב את הישראלים שירדו לבבל ויעמידו תורתם שם. לפי זה, פירוש הביטוי "בבלי טיפשאי" - הם באמת "טיפשאי", לא יכלו לפסוק על דעת עצמם. חייבים את הגב ההלכתי של האמוראים הישראלים. **ואילו על פי התירוצ של הרשב"ש** (וכן על פי הרי"ף, ואולי דבריהם שווים כנ"ל), הבבלי עומד בזכות עצמו, הם המשיכו לשאת ולתת בדברים, הדברים חיו אצלם ואף היו להם בסופו של דבר יותר טעמים. ה"בבלים הטיפשים" היו רק בתקופה המקבילה בין שני התלמודים, אך לאחר חתימת התלמוד הירושלמי, התגלו יותר טעמים לבבלים, וכמו שכתב בשו"ת הרמב"ם (סימן תלז): "אבל אחר כך (אחרי חתימת התלמוד הירושלמי) נתגברה התורה בבבל, כל שכן בימי רב אשי דאמרינן מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד".

הסבר הקושי על רב יהודה בר יחזקאל

על פי מה שראינו, נוכל לענות על השאלה בה פתחנו. שאלנו מדוע אמר רב יהודה בר יחזקאל לא לעלות לארץ דווקא עכשיו? הרי לא מצינו שרבותיו אמרו כך, וידוע שרוב דבריו הם בשם רבותיו, ולו היו אומרים דבר שכזה ודאי היה מוסרו בשמם ולא אומרו בשם עצמו. מה השתנה במציאות? יתכן שאותו גל ירידה מארץ ישראל לבבל,⁶ בגלל השמדות, שתיאר רב שרירא גאון, החל כבר בתקופת רב יהודה (ההפרש הוא בסך הכל דור וחצי). יתכן שאמוראי בבל רצו לחזק את ידם של הישראלים ולכן עלו לארץ ישראל, ונוצרה מציאות חדשה - של רצון ויכולת לעלות לארץ ישראל, כנגד גל העזיבה מצד תלמידי החכמים

⁵ הרשב"ש מביא גם את טעם החינוך, אך מתייחס אליו בצורה שונה. הרשב"ש סבר שזו הדרך להסביר מדוע רבי זירא צם מאה תעניות בכדי לשכות את התלמוד הבבלי - כדי שיוכל ללמוד בסגנון הארצישראלי, שדרך הלימוד הירושלמית היא שונה. מדברים קצר ומבארים פחות - כמו בתלמוד הירושלמי.

⁶ עיין הערה מספר 4.

הישראלים. מציאות זו לא הייתה קיימת בזמן רב ושמואל, רבותיו של רב יהודה, ולכן רב יהודה אמר זאת מעצמו, ולא בשם רבותיו. לכן, בגלל שאמר זאת מעצמו ולא משם רבותיו, התנגד לו רבי זירא - שבסוף עלה לארץ ישראל. יש להוסיף את האמירות השליליות של רבי זירא ביחס לתלמוד הבבלי, שמשום כך שאף לעלות וללמוד מהתלמוד ה'מוארי', הארצישראלי.

סיכום

שאלנו למה לא נפסק כירושלמי, והראנו שבאמת אמוראי בבל נקראו "טיפשאי", שגרים בארץ חשוכה, חומרית וגשמית יותר, בשונה מארץ ישראל, שהיא רוחנית יותר. ראינו שאפילו אמוראי בבל מודים בכך שהם "טיפשאי" יותר מחכמי ארץ ישראל - אפילו יותר מפי ארבע! ולבסוף נפסק כבבלי מכמה סיבות: הלכה כבתראי, אמוראי ארץ ישראל עברו לבבל והעבירו לשם את תורתם, ולבסוף - חכמי בבל היו "טיפשאי" עד שנחתם הירושלמי - ומאז נתגלו לבבלים יותר טעמים - והתחכמו.